

Sociological Analysis of the Social and Economic Consequences of Fake Divorce, Lived Experience of Formally Divorced Social Security Pensioners Women

Narges Asgarkhani: Ph.D. student, department of sociology, Tehran West Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Zahra Zare*: Assistant professor, department of sociology, Tehran East Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. zahra.zare@iau.ac.ir

Soroush Fathi: Assistant professor, department of sociology, Tehran West Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. fathi.soroush@gmail.com

Abstract

Introduction: The emerging phenomenon of fake divorce is a form of consensual divorce, intended not to separate couples but to achieve other goals, such as obtaining economic and social benefits from being single or divorced. This practice has been increasing in recent years. This research aims to analyze the sociological and economic consequences of fake divorce and to explore the lived experiences of formally divorced women who are pensioners of the Social Security Organization, using a grounded theory approach.

Methods: The qualitative research was conducted in Mallard City in 2022. Fourteen divorced women who are pensioners from the Mallard Social Security branch were selected through purposeful and theoretical sampling until theoretical saturation was reached. Data were collected using semi-structured interviews, and NVivo 10 software was employed for data analysis.

Results: The research findings revealed one hundred seventy-three open categories, fifty-two central categories, and ten selective categories. These were organized into a paradigm model, where the central phenomenon identified was "the feeling of economic and family insecurity in women" who are formal pensioners of the Social Security Organization.

Conclusions: Fake divorce and the receipt of alimony have both economic and social implications for women, which can enhance their financial conditions. Additionally, the positive social aspect includes increased empowerment and decision-making capabilities for women. However, there are negative consequences as well, such as rising family conflicts, loss of job opportunities, and deprivation of legal rights as a spouse due to divorce.

Keywords

Lived Experience, Fake Divorce, Consequence, Social Security Organization, Women Pensioners

*Corresponding Author
Study Type: Original
Received: 19 Feb 2024
Accepted: 28 May 2024

Please cite this article as follows:

Asgarkhani N, Zare Z, and Fathi S. Sociological analysis of the social and economic consequences of fake divorce, lived experience of formally divorced social security pensioners women. *Quarterly Journal of Social Work*. 2023; 12 (4); 15-24

تحلیل جامعه‌شناسی پیامدهای اجتماعی و اقتصادی طلاق صوری تجربه زیسته زنان مطلقه مستمری بگیر سازمان تامین اجتماعی

نرگس عسگرخانی: دانشجوی دکتری، گروه جامعه‌شناسی، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
زهرا زارع*: استادیار، گروه جامعه‌شناسی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. zahra.zare@iaua.ac.ir
سروش فتحی: استادیار، گروه جامعه‌شناسی، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. fathi.sorush@gmail.com

واژگان کلیدی

تجربه زیسته، طلاق
صوری، پیامد، سازمان
تامین اجتماعی، زنان
مستمری بگیر

* نویسنده مسوول
نوع مطالعه: پژوهشی
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۳۰
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۰۸

چکیده

پیشگفتار: پدیده نوظهور طلاق صوری نوعی طلاق توافقی است که هدف آن جدایی زوجین نبوده، بلکه به دلایل دیگری و برای کسب منافع‌های ناشی از مجرد یا مطلقه بودن صورت می‌گیرد که در سال‌های اخیر رو به افزایش بوده است. این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل جامعه‌شناسی پیامدهای اجتماعی و اقتصادی طلاق صوری و بررسی تجربه زیسته زنان مطلقه صوری مستمری بگیر سازمان تامین اجتماعی با رویکرد نظریه زمینه‌ای انجام گردیده است.

روش: پژوهش به روش کیفی در سال ۱۴۰۱ در شهرستان ملارد انجام گردید. چهارده نفر از زنان مطلقه صوری مستمری بگیر شعبه تامین اجتماعی ملارد به روش نمونه‌گیری هدفمند و نظری تا اشباع نظری انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار NVIVO10 استفاده گردید.

یافته‌ها: نتایج پژوهش منجر به شناسایی صد و هفتاد و سه مقوله باز، پنجاه و دو مقوله محوری و ده مقوله انتخابی گردید که در قالب مدل پارادایمی قرارگرفت و پدیده مرکزی «احساس ناامنی اقتصادی و خانوادگی در زنان» مطلقه صوری مستمری‌بگیر سازمان تامین اجتماعی بود، که در زمینه و میدان مطالعه کشف گردید.

پی‌آمد: طلاق صوری و دریافت مستمری پیامدهای اقتصادی و اجتماعی برای زنان در برداشته است که از پیامدهای اقتصادی می‌توان گفت برای زنان بهبود شرایط اقتصادی آنان و بعد مثبت اجتماعی آن نیز افزایش سطح قدرت و تصمیم‌گیری زنان بوده است، اما طلاق صوری و دریافت مستمری پیامدهای منفی نیز برای زنان داشت که از جمله می‌توان به افزایش تعارضات خانوادگی، از دست دادن شغل و فرصت‌های کسب درآمد و بی بهره شدن از حقوق قانونی خود به عنوان همسر به دلیل طلاق اشاره کرد.

نرگس عسگرخانی، زهرا زارع و سروش فتحی. تحلیل جامعه‌شناسی پیامدهای اجتماعی و اقتصادی طلاق صوری تجربه زیسته زنان مطلقه مستمری بگیر سازمان تامین اجتماعی. فصلنامه مددکاری اجتماعی، ۱۴۰۲؛ ۱۲ (۴): ۱۵-۲۴

نحوه استناد به مقاله

دبیاجا

یکی از نهادهای اجتماعی مهم جامعه خانواده است که در بستر خود اعضا را پرورش داده و حمایت می‌کند. در جامعه کنونی شکل و کارکرد خانواده دستخوش تغییراتی شده که از جمله این تغییرات می‌توان به کوچک شدن خانواده در قالب خانواده هسته‌ای کم‌فرزند یا بی‌فرزند، دیر تشکیل شدن خانواده و افزایش سن مجرد، افزایش طلاق، ازدواج‌های مجدد و زندگی‌های مشترک بدون ازدواج را اشاره کرد. خانواده به‌عنوان نماینده و ذینفع توسعه نقش حساس و مهمی در شکل‌دهی به جامعه ایفا می‌کند. خانواده ابزار اصلی انسجام جامعه بوده و این کار را از طریق فعالیت اجتماعی خود انجام می‌دهد. [۱] خانواده به‌عنوان نخستین واحد اجتماعی وظایف و کارکردهای متفاوتی برعهده دارد و مکان اصلی تربیت، اجتماعی شدن انسان‌ها، یادگیری ارزش‌ها و هنجارها و شکل‌گیری کنش‌ها و تعاملات بین فردی است. [۲] طلاق به‌دلیل پیامدهای مختلف آن برای خانواده و جامعه، خصوصاً برای زنان و فرزندان همواره مورد توجه کارشناسان مشکلات خانواده بوده است، خصوصاً این که افزایش آمار آن در کشور ما بسیار نگران‌کننده است. طلاق نتیجه حل نشدن مساله‌های زناشویی یا حل نشدن قانونی و رسمی مشکلات زوجین است. [۳] در کنار طلاق عاطفی و قانونی که نرخ قابل توجهی را به خود اختصاص داده است، پدیده دیگری در حال افزایش است که علی‌رغم طلاق زوجین، اعضای خانواده در کنار هم زندگی می‌کنند و به طلاق صوری یا کاسب کارانه معروف است و به طلاق گفته می‌شود که هدف آن جدایی زوج نباشد و به نیت دیگری صورت پذیرد. معمولاً در طلاق صوری، زن و شوهر از منظر قانونی طلاق می‌گیرند، در صورتی که با یکدیگر زندگی می‌کنند و این زندگی در کنار یکدیگر با توجه به مساله‌های دینی که در خانواده ایرانی جاری می‌باشد، به‌صورت عقد موقت یا صیغه است. این پدیده تحت تاثیر مشکلات و مساله‌های زنان و خانواده در جامعه و امکانات و قوانین حمایت‌کننده از زنان قرار دارد. چرا که به‌دلیل شرایط و توجه بیشتر به حقوق زنان، قوانین حمایت‌کننده بیشتری نسبت به قبل از سوی نهادهای مختلف وضع و اعمال می‌شود که این موضوع می‌تواند زنان و خانواده را برای کسب منفعت‌های آن ترغیب به طلاق و مجرد کند. دریافت مستمری پدر، معافیت سربازی فرزند، دریافت خدمات اجتماعی و نظایر آن مزایای اجتماعی و کمک‌های غالباً دولتی برای حمایت از زنان است. بنابراین طلاق‌های صوری یکی از مباحث مهمی است که بیشتر به مساله رفاه و تامین اجتماعی باز می‌گردد. برای مثال طبق قانون حمایت از خانواده، مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۰۱ مجلس شورای اسلامی و بند سه ماده چهل و هشت آن قانون، «فرزندان اناث به شرط نداشتن شغل و شوهر محق دریافت مستمری والدین هستند.» یعنی در صورت فوت پدر یا مادر، اگر دختری مجرد یا مطلقه باشد و همچنین دارای شغل نباشد، می‌تواند از مستمری والدینش استفاده نماید. [۴]

در طلاق صوری علی‌رغم زندگی اعضای خانواده با هم، چالش‌ها و مساله‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی در پی دارد که به‌دلیل جدید بودن موضوع، مطالعات کمی بر روی آن صورت گرفته است. بیشتر تحقیقات انجام گرفته، در زمینه طلاق‌های قانونی و عوامل اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی تاثیرگذار و پیامدهای آن می‌باشد. [۵] تا [۱۲] تحقیقی که در سال ۱۳۹۷ توسط درگاهی و همکاران انجام گرفته، به رابطه مثبت بین بیکاری و تورم و نرخ طلاق اشاره کرده‌اند. [۱۳] همچنین برخی تحقیقات نشان دهنده نگرش مثبت افراد به طلاق است، از جمله پژوهشی با عنوان نگرش و تصور از پیامدهای طلاق و تمایل و گرایش جوانان به طلاق، رسول صادقی ۱۳۹۶، اشاره می‌کند که حدود یک پنجم جوانان متأهل که تمایل زیادی به گرفتن طلاق دارند عمدتاً تصور و ارزیابی مثبتی از پیامدهای و زندگی بعد از طلاق دارند. [۱۴] در معدود پژوهش‌های صورت گرفته؛ از جمله ازدواج‌ها و طلاق‌های کاسب کارانه در ایران ۱۳۹۹، اعتمادی‌فر نشان می‌دهد که ازدواج‌ها و طلاق‌های کاسب کارانه هرچند قانونی هستند اما نشانی از جان و روح حقوق ندارند و در این شرایط نظام حقوقی قدرت‌تأمین اعتبار قواعد حاکم بر خانواده را فی‌نفسه نداشته است. [۱۵] همچنین پژوهش طلاق صوری از نظر فقه مذاهب و حقوق ایراتوسط معروفی ۱۳۹۹، نشان داد که فقه‌ها در این که در طلاق صوری طلاق واقع می‌شود اجماع دارند و تحصیل هر نوع مال و یا امتیازی که در نتیجه این موضوع بدست می‌آید تحصیل مال نامشروع و آن را حرام دانسته‌اند و در حقوق ایران نیز جرم انگاری شده است. [۱۶] در سال ۲۰۲۱ اس کاواتی تحقیقی با عنوان مروری بر وضعیت ازدواج با استفاده از گواهی طلاق جعلی نموده است که این مطالعه با هدف تعیین پیامدهای قانونی ازدواج با استفاده از طلاق جعلی انجام شده است و به این نتیجه رسیده است که وضعیت تاهل با استفاده از طلاق جعلی قابل لغو است و اشخاصی که در ارتکاب جرم

رابطه بین دولت، سیاست یا قانون و جامعه در چین معاصر تجدید نظر گردد. [۱۹] با توجه به این که مطالعات کمی در زمینه طلاق صوری صورت گرفته و این پدیده در جامعه خصوصا با توجه به شرایط اقتصادی رو به گسترش است. این پژوهش می‌کوشد تا از منظر زنان مطلقه صوری مستمری‌بگیر سازمان‌تأمین اجتماعی (زنانی که برای دریافت مستمری پدر از همسرانشان طلاق صوری می‌گیرند) و تجربه زیسته آنان در قالب یک رویکرد کیفی و نظریه زمینه‌ای به موضوع بپردازد. در این تحقیق عوامل علی، مداخله‌گر و زمینه‌ای موثر؛ راهبردهای موثر و همچنین پیامدهای طلاق صوری بر زنان مطلقه صوری مورد مطالعه قرار گرفته است.

جعل نقش داشته باشند به هشت سال حبس محکوم می‌شوند. [۱۷] در پژوهشی بنام اپلیکیشن آنلاین برای تشخیص طلاق واقعی و جعلی در دادگاه‌های مذهبی در سال ۲۰۲۱ توسط رامدانی و همکاران در کشور اندونزی انجام گرفته، بیان می‌کنند طلاق سند بسیار مهمی است که وضعیت حقوقی طرفین را توضیح می‌دهد. دو نرم‌افزار کاربردی با نام‌های تلسکوپ و اتارا به‌عنوان شکلی از خدمات به عموم مردم وجود دارد تا بتواند صحت گواهی‌های طلاق را تایید کنند و البته این برنامه‌ها دارای ضعف می‌باشند و صرفا اطلاعات را به‌صورت محلی شامل می‌گردد و نیاز به ادغام و به‌روزرسانی پایگاه داده ملی می‌باشد. [۱۸] طبق تحقیقات به‌عمل آمده مساله طلاق صوری در کشورهای دیگر از جمله چین، تایوان و اندونزی نیز رواج دارد. از پژوهش‌های انجام شده می‌توان به پژوهشی با عنوان طلاق جعلی منافع محور در چین، وانگ جاین و همکاران ۲۰۱۸، اشاره کرد. این پژوهش بیان می‌کند که در مورد تصور زوج‌های چینی که به طلاق جعلی روی می‌آورند اطلاعات کمی موجود است ولی به‌نظر می‌رسد که باید در

روش

این مطالعه از نوع کیفی است و با هدف شناخت تجربه زیسته زنان مطلقه صوری مستمری‌بگیر تأمین اجتماعی انجام شده است. روش تحقیق نظریه زمینه‌ای با رویکرد استروس و کوربین می‌باشد. داده‌ها به شیوه تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. جامعه مورد مطالعه زنان مطلقه صوری مستمری‌بگیر تأمین اجتماعی شعبه ملارد در سال ۱۴۰۱ بود که از این میان چهارده نفر تا رسیدن به اشباع نظری به شیوه نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. با توجه به حساسیت موضوع و پنهانکاری این زنان با استفاده از اطلاعات در دسترس پژوهشگر در خصوص گزارشات مربوط به طلاق صوری، نمونه اولیه انتخاب شد و این افراد طی مصاحبه اولیه با جلب اعتماد در محیطی خارج از تأمین اجتماعی، مورد بررسی قرار گرفتند. پس از احراز صوری بودن طلاق مصاحبه اصلی با آن‌ها انجام شد. در این پژوهش از تکنیک مصاحبه عمیق و نیمه‌ساختار یافته و تحلیل اسنادی برای گردآوری داده‌ها استفاده شد. دلیل انتخاب تکنیک مصاحبه در این تحقیق این بود که در تحقیقاتی که به روش کیفی انجام می‌شوند با تکنیک مصاحبه عمیق می‌توان اطلاعات بیشتر، بهتر و مناسب‌تری به‌دست آورد و چون موضوع مطالعه، تجربه زیسته افراد می‌باشد موضوع باید از منظر و دید خود آن‌ها مورد بررسی قرار گیرد. در این پژوهش مصاحبه‌ها تا مرحله اشباع نظری ادامه پیدا کرد و هر کدام حدود یک ساعت به‌طول انجامید.

یکی از متداول‌ترین مدل‌های مورد استفاده در روش نظریه زمینه‌ای که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفت مدل استراوس و کوربین است که دارای روش سیستماتیک و سه مرحله اصلی کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی است. این مدل شامل گام‌هایی به این شرح است. گام اول یا کدگذاری باز مراحل اولیه چون تحلیل و کدگذاری، کشف طبقه‌ها، توصیف طبقه‌ها با توجه به خصوصیات آن‌ها و جدول کدگذاری باز را شامل می‌شود. گام دوم کدگذاری محوری، خود مشتمل است بر **شرایط علی** که مجموعه‌ای از طبقه‌ها و ویژگی‌هایشان است که مقوله اصلی را تحت تاثیر قرار می‌دهند، **راهبردها** که بیانگر رفتارها و تعاملات هدفداری هستند که تحت تاثیر شرایط مداخله‌گر و بستر حاکم حاصل می‌شوند، **بستر حاکم** که به شرایط خاصی گفته می‌شود که بر راهبردها تاثیر گذارند، **شرایط مداخله‌گر** که شرایطی هستند که راهبردها از آن‌ها متأثر می‌شوند و این شرایط را مجموعه‌ای از متغیرهای میانجی و واسط تشکیل می‌دهند؛ و **پیامدها** که بیانگر نتایج و پیامدهایی هستند که در اثر اتخاذ راهبردها به‌وجود می‌آیند. گام سوم کدگذاری انتخابی یا گزینشی: روند انتخاب مقوله اصلی به‌طور منظم و سیستماتیک آن با سایر مقوله‌ها، اعتبار بخشیدن به روابط و پرکردن جاهای خالی با مقولاتی که نیاز به اصلاح و گسترش دارند. این روند شامل چندگام می‌باشد که اولین قدم متضمن توضیح خط اصلی داستان است.

پنجاه و دو کد محوری و ده کد انتخابی استخراج گردید. در این پژوهش برای بررسی روایی، یافته‌های پژوهش توسط اساتید مورد مطالعه و بازبینی قرار گرفت و مواردی جهت اصلاح یا تغییر نظریه نهایی بیان شد. یکی از راه‌های نشان دادن پایایی، مطالعه حسابرسی فرآیند آن است. نتایج پایایی، زمانی قابل حسابرسی هستند که محقق دیگر بتواند مسیر تصمیم به کار رفته توسط محقق در طول مصاحبه را نشان دهد. بنابراین محقق پایایی داده‌ها را از طریق نشان دادن مسیر تصمیمات خود و همچنین قرار دادن تمامی داده‌های خام، تحلیل شده، کدها، مقوله‌ها، فرآیند مطالعه، اهداف اولیه و سوال‌ها در اختیار اساتید راهنما و مشاور قرار داد. با حسابرسی دقیق صاحب‌نظران درستی تمام گام‌های تحقیق مورد تایید قرار گرفت. علاوه بر این در تحقیق کنونی از روش توافق درون موضوعی برای محاسبه پایایی مصاحبه‌های انجام گرفته استفاده شده است. برای این منظور بخشی از مصاحبه‌ها مجدداً توسط محقق دیگری کدگذاری و بازبینی شد و درصد توافق درون موضوعی به دست آمد محاسبه گردید که بیش از هفتاد درصد است.

گام دوم، ربط دادن مقولات تکمیلی بر حول مقوله اصلی با استفاده از یک پارادایم (که در کد گذاری محوری توصیف شده است) است. گام سوم، مرتبط ساختن مقولات به یکدیگر در سطح بعدی است. گام چهارم، به تایید رساندن آن روابط در قبال داده‌ها است. آخرین قدم، تکمیل مقولاتی است که اصلاح و یا نیاز به بسط و گسترش دارند. [۱] داده‌هایی که از طریق مصاحبه به دست آمد، در سه مرحله مستندسازی گردید. ضبط و یادداشت برداری از داده‌ها، پیاده‌سازی و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار NVIVO10 استفاده شده، که در نهایت با وارد کردن مصاحبه‌ها به نرم‌افزار و کدگذاری سه مرحله در مجموع تعداد صد و هفتاد و سه کد باز،

یافته‌ها

ویژگی‌های زمینه‌ای مشارکت‌کنندگان در جدول شماره یک آورده شده است. همان‌گونه که در جدول شماره یک نشان می‌دهد، مورد بررسی زنان مطلقه صوری مستمری‌بگیر از سازمان تامین اجتماعی هستند که بین نوزده تا شصت سال سن دارند و غالباً دارای فرزند هستند و نیمی خانه‌دار و نیمی شاغل بوده‌اند. از زمان ازدواج آن‌ها سه تا چهار و شش سال و بین یک تا هفت سال از زمان متارکه آن‌ها گذشته است. بر اساس تجزیه و تحلیل صورت گرفته طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی از بین مقوله‌های پژوهش، مقوله‌ی اصلی «احساس ناامنی اقتصادی و خانوادگی در زنان مطلقه صوری مستمری‌بگیر»، انتزاعی‌تر از سایر مقوله‌ها بود که به‌عنوان مقوله اصلی انتخاب و در قالب الگوی پارادایمی ارائه شده قرار گرفت. بعد از پیاده‌سازی و تحلیل متن مصاحبه‌ها، مهم‌ترین مقولات مورد بحث در گفتگو با مشارکت‌کنندگان، در قالب ده مقوله اصلی به شرح زیر دسته‌بندی گردید.

مقوله‌های اصلی پژوهش

بهبود شرایط اقتصادی بعد از دریافت مستمری مقوله‌های بهبود شرایط مالی، استقلال مالی، احساس امنیت مالی، تغییر شرایط قدرت در خانواده به نفع زنان و بهبود اندک در شرایط مالی؛ در این مقوله اصلی قرار دارند. مشارکت‌کننده کد یازده می‌گوید: «الان هم خوشحالم که حداقل این حقوق هست بتونم شکم خودم و بچهام رو سیر کنم و یه جورهایی دستم تو جیب خودمه درسته هزینه‌ها بالاست و من بچه‌دارم، ولی بازم یه آب‌باریکه است دیگه».

بی‌ثباتی اقتصادی قبل از دریافت مستمری: مقوله نیاز مالی زنان به دلیل بیماری و ناتوانی زن یا همسر در این مقوله اصلی قرار دارد. بسیاری از زنان مصاحبه‌شونده، علت طلاق صوری و دریافت مستمری را نیاز مالی و اقتصادی می‌دانستند. چنانچه مشارکت‌کننده کد چهارده می‌گوید: «زمانی که مادرم پیر شده بود و مریض بود و فوت کرد و حقوق پدرم رو که مادرم می‌گرفت بستند، منم که شرایط زندگی‌ام بد بود، شنیده بودم اگه شوهرم فوت کنه می‌تونم حقوق پدرم رو بگیرم ولی خوب همسرم زنده بود و زمینگیر. این شد که مجبور شدیم طلاق بگیریم تا بتونیم حقوق پدرم رو بگیریم».

مقوله‌های نیاز مالی ناشی از افزایش سن و کاهش توانایی، نیاز مالی به بیمه درمانی، علت طلاق صوری و دریافت مستمری به دلیل نیاز مالی ناشی از افزایش سن و کاهش توانایی آنان بوده است. نیاز مالی به دلیل کمبود درآمد، مضیقه مالی، نیاز به حمایت مالی از سوی خانواده، ضرورت رفع نیازهای زندگی، فقدان یا کمبود حمایت‌های اجتماعی در جامعه برای زنان و خانواده، نیاز مالی به دلیل بیکاری و کاهش درآمد همسر، نیاز مالی به دلیل بیکاری و کمبود درآمد زنان در این

مقوبه اصلی قرار دارد.

از دست دادن فرصت‌های شغلی و کسب درآمد برای زنان:
مقوله ناگزیر به ترک شغل در این دسته‌بندی قرار می‌گیرد. مصاحبه‌ها نشان داد که گرایش به دریافت مستمری منجر به از دست دادن شغل آنان نیز شد. به طوری که تعدادی به مفهوم استعفا از شغل به خاطر دریافت مستمری اشاره داشتند. شرکت‌کننده کد شماره پنج می‌گوید: «رفتم پرسیدم گفتند که نباید شاغل باشم منم درخواست دادم. چون سابقه‌ام زیاد نبود و فعلاً نمی‌تونستم بازنشسته بشم از کارم استعفا دادم.» مقوله فرار از اشتغال، تجربه زیسته نشان داد که آنان، تمایل چندانی به شاغل بودن ندارند و دست به طلاق صوری و دریافت مستمری زدند. به طوری که بعضی به مفهوم بی‌تمایلی به کار اشاره کردند. شرکت‌کننده کد شماره چهار می‌گوید: «چون وضعیتم طوری نیست که بتونم بدون این حقوق زندگی کنم نه قادر به کار کردن هستم که برم دنبال کار نه حامی مثل مادرم دارم که بهم برسه.»

تمایل به چارچوب‌گریزی در جهت بهبود شرایط خانوادگی:
مقوله‌های اعتماد ضعیف به دولت و نهادهای حمایتی، افزون‌طلبی اجتماعی، پنهانکاری و تقلب؛ با توجه به روایت‌های زنان مشارکت‌کننده و مقوله تنزل سرمایه اجتماعی به نهادها، یکی از علل طلاق صوری و دریافت مستمری بود. شرکت‌کننده کد شماره یک می‌گوید: «من فقط می‌خواستم هر طوری شده مستمری پدرم رو بگیرم.» مقوله پنهانکاری و تقلب نشان داد زنان برای انجام طلاق صوری و دریافت مستمری مجبور به مخفی‌کاری‌هایی در بعضی از امور بودند. شرکت‌کننده کد شماره دو می‌گوید: «به‌هرحال با دو تا بچه الان هزینه‌ها خیلی بالاست منم قبلاً آرایشگاه داشتم الان هم کم و بیش برای مشتری‌های قبلی‌ام کار می‌کنم، ولی چون گفتند نباید شاغل باشم آرایشگاهم رو جمع کردم و تو خونه کار می‌کنم.»

نابسامانی خانوادگی قبل و بعد از دریافت مستمری: مقوله‌های احتمال فروپاشی خانواده، کاهش مسوولیت‌پذیری همسر، تنش‌های خانوادگی ناشی از مساله‌های مالی، افزایش تعارضات خانوادگی، اختلافات خانوادگی و نداشتن تفاهم با همسر، کاهش مشاجرات خانوادگی ناشی از حل مشکلات اقتصادی، بی‌تاثیری مستمری در روابط عاطفی خانوادگی، از دست دادن حقوق قانونی به‌عنوان همسر، طلاق صوری شکلی از خانواده مدرن، جلب رضایت همسر، زندگی در یک خانواده مردسالار و تلاش برای رهایی، درگیری همسر با اعتیاد، مربوط به این مقوله اصلی می‌باشند. شرکت‌کننده کد شماره سه می‌گوید: «با رفتارهایی که از شوهرم می‌بینم امکان داره به هم خیانت کنه و بره سراغ یه زن دیگه چون الان اسم من به‌عنوان زن عقدی تو شناسنامه‌اش نیست و این کارا ازش بعید نیست این موضوع هم نگرانم می‌کنه.»

آشنایی و حرکت در جهت قانون‌گریزی:

مقوله آگاهی از شرایط دریافت مستمری و موارد مشابه در صورت طلاق صوری در این مجموعه قرار می‌گیرد، شرکت‌کننده کد شماره یازده می‌گوید: «مادرم از وضعیت زندگی من ناراحت بود اولش بهش گفتم می‌خوام طلاق بگیرم و دفترچه بیمه بگیرم. چون از یکی از دوستان شنیده بودم که این قانون هست منم اعتیاد شوهرم رو بهونه کردم و بهش گفتم که طلاق می‌خوام و رفتم درخواست طلاق دادم.»

مقوله تشویق فرهنگ تقلب به‌عنوان زرنگی و ارزش مطلوب در جامعه در این مقوله می‌گنجد. شرکت‌کننده کد شماره ده می‌گوید: «همسرم از زمانی که ازدواج کردیم با شغل آزاد و کار کردن در فروشگاه لوازم خانگی پدرش وضع مالی خوبی داشت و الان هم کارش رو گسترش داده و الحمدالله وضعیت مالی خوبی داره و قبلاً هم خوب بود و من اصلاً به خاطر گرفتن مستمری پدرم طلاق نگرفتم. من به علت دیگه‌ای جدا شدم و صیغه همسرم شدم.»

مقوله رجوع، با توجه به روایت‌های زنان برخی از آنان از قبل، طلاق گرفته بودند اما نه به علت دریافت مستمری، بلکه عوامل دیگری دخیل بود. شرکت‌کننده کد شماره پنج می‌گوید: «من یه مدتی از همسرم جداشده بودم و مستمری پدرم رو دریافت می‌کردم تا این که همسرم دوباره برگشت و پیشنهاد رجوع به من داد و من که فرزندی ندارم اول نپذیرفتم ولی با اصرار شوهرم قبول کردم ولی نه عقد دائم گفتم یه مدت صیغه بشم بینم که تغییری در رفتارش می‌بینم یا نه.» مقوله بررسی و جستجوی شیوه‌های افزایش درآمد، و مفهوم فوت والدین بازنشسته یکی از شرایطی است که زنان به آن اشاره کردند. **احساس رضایتمندی و وانمود کردن بی‌دلوپسی از لورفتن دریافت مستمری:** در مقوله بی‌هراسی روانی ناشی از

تجربه زیسته‌شان می‌توان به رنج درونی؛ و تشویش همسر از بی‌مبالاتی بابت بیمه نداشتن اشاره نمود. با توجه به روایت‌های زنان مشارکت‌کننده، از این‌که واقعیت را پنهان کردند دچار عذاب وجدان بودند. به‌طوری‌تعدادی به مفهوم «عذاب وجدان به خاطر دروغی که گفتم» اشاره کردند. در این مفهوم نیز گفتگو و تضاد درونی قابل فهم است. شرکت‌کننده کد شماره چهار می‌گوید: «خوب خدا رو شکر می‌کنم که از پدرم این حقوق برام مونده وگرنه باید واقعا به خاطر این حقوق هم که شده و وضعیت زندگی‌ام جدا می‌شدم، چون چاره دیگه نداشتم از طرفی هم از این‌که دروغ گفتم و با شوهرم زندگی می‌کنم و این حقوق رو می‌گیرم دچار عذاب وجدان شدم نمی‌دونم گناه می‌کنم یا نه.»

توامان رفاه نسبی آفرین و چالش برانگیز: مقوله‌های رضایتمندی مالی و مسوولیت‌پذیری همسر، رفع نیاز مالی و احساس نامطلوب از دریافت مستمری، رضایتمندی مالی و احساس خطر جدایی از همسر، افزایش توانایی مالی و احساس نارضایتی در این دسته جا می‌گیرند. شرکت‌کننده کد شماره یازده می‌گوید: «خوب گرفتن طلاق و گرفتن مستمری از نظر مالی برام خوب بوده از خانوادگی و تاثیری که بخواد روی اخلاق همسرم بگذاره چیزی نداشته و هیچ تغییری نکرده و همچنان بی‌مسوولیت و بی‌خیاله و اصلا برش مهم نیست که بچه‌اش چه جوری بزرگ بشه.»

دغدغه روانی بعد از دریافت مستمری: مقوله این بخش فشارهای روانی ناشی از ترس از بی‌آبرویی و از دست دادن مستمری بود. زنان بابت مطلع شدن بیمه و قطع مستمری و مطلع شدن افراد خانواده از طلاق نگرانی‌هایی داشتند. شرکت‌کننده کد شماره یک می‌گوید: «خوب یه جورهایی هم استرس دارم و می‌ترسم که یه موقع بیمه متوجه بشه و حقوقم رو قطع کنه و این‌که زمانی که درخواست پر می‌کردم متنش رو خوندم نوشته بود در صورت اثبات خلاف ادعا موضوع پیگرد قانونی داره و باید پول‌های دریافتی رو برگردونیم و این موضوع نگرانم می‌کنه چون به‌رحال با علم به این‌که کارم یه جورهایی خلافه بازم امضا کردم و درخواستم رو دادم.»

مقوله مرکزی پژوهش: احساس ناامنی اقتصادی و خانوادگی در زنان مطلقه صوری مستمری‌بگیر می‌باشد.

عوامل تاثیرگذار بر طلاق صوری: در این پژوهش سعی شده است به مجموعه علل و عوامل موثر بر طلاق صوری پرداخته شود، زیرا هر یک از عوامل ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر داشته و در رخداد این پدیده نقش به‌سزایی دارند.

عوامل علی: عوامل علی که بر مقوله اصلی احساس ناامنی اقتصادی و خانوادگی در زنان تاثیرگذار بودند، شامل: نیاز مالی زنان به دلیل شرایط زن یا همسر نظیر بیکاری، بیماری، اعتیاد، بالا رفتن سن، فقدان یا کمبود منابع حمایتی برای زندگی، ضرورت رفع نیازهای زندگی،

احساس امنیت زنان از تاثیرات مثبت مستمری روایتگری می‌کنند. زنان از این‌که ماهانه و به‌طور ثابت مستمری دریافت می‌کردند، در بعد روانی احساس امنیت می‌نمودند. شرکت‌کننده کد شماره دو می‌گوید: «یه جورهایی احساس امنیت بهم دست داده.»

در مقوله محق دانستن خود در استفاده از مزایای دولتی و مستمری‌تعدادی به مفهوم «احساس خوشحالی از این‌که دستم تو جیب خودمه» تاکید داشتند. احساس رضایتمندی بعد از دریافت مستمری، با توجه به تجربه زیسته زنان مشارکت‌کننده، آنان از طلاق صوری و دریافت مستمری اظهار رضایت داشتند. برخی به مفهوم «حس خوب از داشتن استقلال مالی» اشاره کرده‌اند. شرکت‌کننده کد شماره سیزده می‌گوید: «حس خوب داشتن استقلال مالی و پشتوانه داشتن پس‌انداز برای روز مبادا.»

مقوله اطمینان نسبی از پیش نیامدن اتفاقات ناخوشایند بعد از طلاق صوری برخی از مشارکت‌کنندگان در مورد مفهوم «اتفاق خاصی نمی‌افته چون با مادرم سهیمم» این‌گونه معتقد بودند که در صورت مطلع شدن بیمه از طلاق صوری، اتفاق بدی رخ نخواهد داد. چنانچه شرکت‌کننده کد شماره دو می‌گوید: «ولی از این‌که تامین اجتماعی بفهمه برام مهم نیست.»

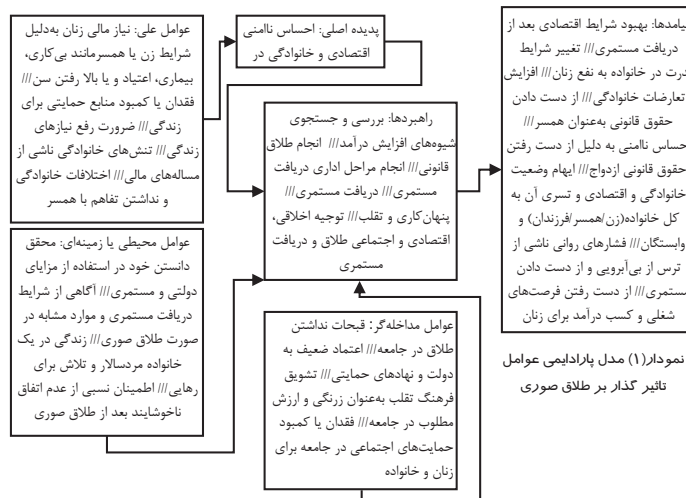
احساس ناامنی اجتماعی بعد از دریافت مستمری: در مقوله‌های بیم داشتن از مطلع شدن بیمه بابت طلاق صوری برخی مفهوم «استرس به دلیل متوجه شدن بیمه تامین اجتماعی از طلاق صوری» را عنوان کردند. چنانچه شرکت‌کننده کد شماره یک می‌گوید: «خوب یه جورهایی هم استرس دارم و می‌ترسم که یه موقع بیمه متوجه بشه و حقوقم رو قطع کنه.»

مقوله احساس نگرانی و بلا تکلیفی از طلاق صوری؛ زنان مشارکت‌کننده از این‌که صیغه هستند اظهار نگرانی می‌کردند و با توجه به

جدول (۱) ویژگی‌های زمینه‌ای مشارکت‌کنندگان به تفکیک هر یک از زنان

کد	سن	وضعیت تحصیلات	وضعیت شغلی	زمان ازدواج (سال پیش)	زمان متارکه (سال پیش)	تعداد فرزند
۱	۲	دیپلم	شغل قبلی منشی دکتر	۸	۴	۱
۲	۳۲	لیسانس	شغل قبلی آرایشگر	۶	۱	۲
۳	۵۰	سیکل	خیاط	۲۸	۶	۳
۴	۳۹	فوق‌دیپلم	خانه‌دار	۸	۳	۱
۵	۴۶	لیسانس	شغل قبلی کارمند اداری	۱۰	۱/۵	۰
۶	۱۹	دانشجو	خانه‌دار	۳	۱	۰
۷	۶۳	بی‌سواد	خانه‌دار	۴۰	۵	۲
۸	۲۲	دیپلم	بی‌کار	۵	۲	۰
۹	۴۰	فوق‌دیپلم	شغل قبلی تکنسین اتاق عمل	۱۴	۳	۱
۱۰	۵۸	سوم راهنمایی	خانه‌دار	۳۸	۷	۲
۱۱	۲۴	دیپلم	خانه‌دار	۶	۲	۱
۱۲	۴۱	دیپلم	خانه‌دار	۱۰	۴	۲
۱۳	۲۸	فوق‌دیپلم	شغل قبلی کارمند شرکت	۶	۴	۰
۱۴	۶۰	بی‌سواد	شغل قبلی کارگر نظافتچی	۴۶	۷	۵

به‌عنوان همسر، احساس ناامنی به‌دلیل از دست رفتن حقوق قانونی ازدواج، ایهام وضعیت خانوادگی و اقتصادی و تسری آن به کل خانواده شامل همسران، فرزندان و وابستگان، فشارهای روانی ناشی از ترس از بی‌آبرویی و ازدست‌دادن مستمری، از دست رفتن فرصت‌های شغلی و کسب درآمد برای زنان بودند.

تنش‌های خانوادگی ناشی از مسأله‌های مالی، اختلافات خانوادگی و نداشتن تفاهم با همسر بودند.

عوامل زمینه‌ای: مقولات محقق دانستن خود در استفاده از مزایای دولتی و مستمری، آگاهی از شرایط دریافت مستمری و موارد مشابه در صورت طلاق صوری، زندگی در یک خانواده مردسالار و تلاش برای رهایی، اطمینان نسبی از پیش نیامدن اتفاق ناخوشایند بعد از طلاق صوری از جمله عوامل محیطی بودند که بر راهبرد تاثیرگذار بودند.

عوامل مداخله‌گر: عوامل مداخله‌گر شامل مقولات قبیح نبودن طلاق در جامعه، اعتماد ضعیف به دولت و نهادهای حمایتی، تشویق فرهنگ تقلب به‌عنوان زندگی و ارزش مطلوب در جامعه، فقدان یا کمبود حمایت‌های اجتماعی در جامعه برای زنان و خانواده بودند که بر راهبرد تاثیرگذار بودند.

راهبردها: راهبردهای پژوهش شامل مقولات بررسی و جستجوی شیوه‌های افزایش درآمد، انجام طلاق قانونی، انجام مراحل اداری دریافت مستمری، دریافت مستمری، پنهان‌کاری و تقلب، توجیه اخلاقی، اقتصادی و اجتماعی طلاق و دریافت مستمری بودند که بر پیامدهای تاثیرگذار بودند.

پیامدها: در این پژوهش پیامدهای شامل مقولات بهبود شرایط اقتصادی بعد از دریافت مستمری، تغییر شرایط قدرت در خانواده به نفع زنان، افزایش تعارضات خانوادگی، از دست دادن حقوق قانونی

پایان

این مطالعه با هدف بررسی و تحلیل جامعه‌شناسی پیامدهای اجتماعی و اقتصادی طلاق صوری (تجربه زیسته زنان مطلقه صوری مستمری‌بگیران سازمان تامین اجتماعی) با رویکرد نظریه زمینه‌ای انجام شد. نتایج حاصل از مصاحبه‌ها نشان داد که مقوله اصلی احساس ناامنی اقتصادی، خانوادگی در زنان مطلقه صوری، که علت طلاق صوری آنان می‌باشد، ناشی از تغییرات ساختاری و کلان جامعه و برخی نیز به سطح خرد مربوط می‌شدند. زنان به‌دلایل شرایط اقتصادی و تنش‌های خانوادگی ناشی از مسأله‌های مالی و عاطفی با همسر، رفع نیازهای زندگی و کمبود منابع حمایتی در جامعه، دست به

طلاق‌های صوری باعث ناترازی درآمد و مصرف و هدر رفت سرمایه اقتصادی در بیمه شده است و از سویی دیگر بنیان خانواده را نیز به خطر انداخته است. نتایج تحقیق با محدود تحقیقات انجام شده در این زمینه تطابق دارد که این نوع طلاق را کاسب کارانه می‌داند و بیشتر به‌خاطر معافیت سربازی فرزند و دریافت مستمری صورت گرفته است و علل ساختاری و چند علتی دارد. در مجموع می‌توان گفت علاوه بر رفتارهای فرصت‌طلبانه و سودجویانه افراد، خلاهای قانونی که ناشی از عوامل ساختاری بود به همراه ناکافی بودن شاخص‌های رفاه اجتماعی در جامعه، در افزایش این نوع طلاق نقش مهمی دارند و لازم است تا به آن‌ها توجه ویژه شود.

راه‌بست‌ها: به‌دلیل حساسیت موضوع و پنهانکاری زنان مطلقه صوری و ترس از مطلع شدن سازمان تامین اجتماعی و قطع شدن مستمری انتخاب نمونه با مشکلاتی همراه بود که با اعتمادسازی تلاش شد تا این مشکل به حداقل برسد.

پیشنهادها: پیشنهاد می‌شود برای ادامه مطالعه و پژوهش، مجموعه مقولات مرتبط، به‌طور مجزا مورد پژوهش و واکاوی قرار گیرند.

سپاسگزاری: این مقاله برگرفته از رساله دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب می‌باشد. به این وسیله از اساتید راهنما و مشاور و تمامی کسانی که در انجام این پژوهش همکاری داشتند تشکر و قدردانی می‌گردد.

تعارض منافع: نویسندگان این مقاله حامی مالی و تعارض منافع ندارند.

راهبردهایی همچون طلاق صوری و دریافت مستمری زدند. کم‌رنگ شدن قبح طلاق، کاهش اعتماد به نهادهای دولتی و عمومی و ضعف ساختارهای رفاه اجتماعی در جامعه یا ناکافی بودن آن، تشویق فرهنگ تقلب و پنهانکاری ناشی از آن، اطمینان از پیش نیامدن اتفاق ناخوشایند پس از برملا شدن طلاق صوری نیز این مساله را تشدید کرده است. در کنار آن استقلال مالی زنان و افزایش قدرت تصمیمگیری و قدرت عمل آن‌ها به همراه مزایا و خلاهای قانونی در این زمینه ترغیب‌کننده بوده است. از پیامدهای منفی اقتصادی می‌توان به هدر رفت منابع مالی سازمان تامین اجتماعی و در سطح خانوادگی افزایش تعارضات خانوادگی، کاهش مسوولیت‌پذیری همسران، محرومیت از حقوق قانونی به‌عنوان همسر و از دست دادن فرصت‌های شغلی این زنان را اشاره کرد که به نوعی احساس ناامنی و مبهم بودن از وضعیت خانوادگی و اقتصادی و تسری آن به کل خانواده و وابستگان را در پی داشته است.

منابع

References:

1. Arshi M, Takaffoli, M, and Sabzi Khoshnam M. Family welfare policies in Iran, comparative study of development programs. Quarterly Journal of Social Work, 2015. 4(1): p. 38-51. [Persian]. <http://socialworkmag.ir/article-1-65-en.html>
2. Hoseini F, Rezapour M, Saatlo M. The study of effective factors in increasing divorce rate (case study: Divorced couples of Sarpolezahab town). Quarterly Journal of Social Work, 2015. 4(2): p. 33-41. [Persian]. <http://socialworkmag.ir/article-1-50-en.html>
3. Veiskarami H, Arasteh S, Ekrami Z. Examining the Impact of self-efficacy training on the life expectancy and future outlook of divorced women. Quarterly Journal of Social Work, 2023. 12(2): p. 22-31. [Persian]. <http://socialworkmag.ir/article-1-698-en.html>
4. Family Protection Law of Iran Approved 2012. [Persian]. <https://qavanin.ir/Law/TreeText/?ID=5917848193987091276>
5. Janjani P, Momeni K, Amiri N, Moradi A. The experience of marital distress in the perceptual world of women; Case study: Tohid clinic of Kermanshah. Family Counseling and Psychotherapy, 2019. 9(1): p. 173-196. [Persian]. https://fcp.uok.ac.ir/article_61299.html?lang=en
6. Karimi, Y, Almasi S, Mohammadi R, Fazeli H. A phenomenological inquiry of the divorce contexts among divorced individuals. Clinical Psychology Studies, 2017; 7(25): 191-211. doi: 10.22054/jcps.2017.7138 [Persian]. https://jcps.atu.ac.ir/article_7138.html?lang=en
7. Hemmati R, Karimi Z. Divorced women and family supervision experience: A qualitative study (case study: Divorced family-headed women of Farsan. Women's Studies, 2018. 9(24): p. 181-211. [Persian]. https://womenstudy.ihs.ac.ir/article_3344.html?lang=en

8. Niazi M, Askari Kaviri A, Almasi E, Norowzi M, Nourani E. Ultra-analysis of studies and researches about divorce relevant factors in Iran for the period of 1386-1396. *Women's Studies Sociological and Psychological*, 2018. 15(4): p. 177-202. doi: 10.22051/jwsps.2018.8627.1124 [Persian]. https://jwsps.alzahra.ac.ir/article_3573.html?lang=en#ar_info_pnl_cite
9. Alimondegari M, Ghazi Tabatabaie M, Hani Sadati SM. Examining a theoretical- conceptual model of tendency to divorce among couples resided in Tehran city. *Iranian Population Studies*, 2016; 2(1): 61-93. [Persian]. https://jips.nipr.ac.ir/article_89530.html
10. Moshki M, Shahghasemi Z, Delshad Noghabi A, Moslem A. The survey of condition and related factors to divorce from divorced couples' viewpoint of Gonabad city in 2008-2009. *Journal of Internal Medicine Today* 2011; 17 (1) :35-44; [Persian] <http://imtj.gmu.ac.ir/article-1-1081-en.html>
11. Asadyan A, Sadaghat K. Sociological explanation of social factors effective on divorce (the case of Ghaemshahr city). *Journal of Applied Sociology*, 2014. 25(2): p. 97-116. [Persian]. https://jas.ui.ac.ir/article_18366.html?lang=en
12. Askari-Nodoushan A, Shams Ghahfarokhi M, Shams Ghahfarokhi F. An analysis of the socioeconomic characteristics of divorce in Iran. *Strategic Research on Social Problems*. 2019. 8(2): p. 1-16. [Persian]. https://ssoss.ui.ac.ir/article_24317.html
13. Dargahi H, Ghasemi M, Beiranvand A. The impacts of economic and social factors on divorce rate in Iran with emphasis on business cycles, women's education and employment. *Journal of Economics and Modeling*, 2019. 9(4): p. 95-120. [Persian]. https://ecoj.sbu.ac.ir/article_86067.html?lang=en
14. Sadeghi R. Youth's assessment of the consequences of divorce and its effects on tendency to divorce in Tehran city. *Strategic Studies on Youth and Sports*, 2018. 16(38): p. 205-222. [Persian]. https://fasname.msy.gov.ir/article_237.html?lang=en
15. Etemadifard M, Najmi A. Business-minded marriages and divorces in Iran (A sociological study of legal form in institution of family). *Sociological Studies (former Social Science Letter)*, 2021. 28(1): p. 117-139. [Persian]. https://jsr.ut.ac.ir/article_84516.html?lang=en
16. Maroofi H, Moradi F. Formal divorce in terms of religious jurisprudence and Iranian law. *History and civilization studies of Iran and Islam*, 2020. 15(5): p. 66-73. [Persian]. <https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1717438/>
17. Ekawati S, Purwaningsih S.B, and Rosnawati E. An overview of marriage status using fake divorce certificates, in *academia open*. Vol 5; 2021. *Academia Open*. <https://acopen.umsida.ac.id/index.php/acopen/article/view/732>
18. Sururie R.W, Susanto Y.A, Kamelia L, Rifada R.M. Study of telescop and e-tara: Online application for detecting the authentic and fraud divorce certificates in religious court, 2021 7th International Conference on Wireless and Telematics (ICWT), Bandung, Indonesia, 2021, pp. 1-4, doi: 10.1109/ICWT52862.2021.9678451 <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/9678451/authors>
19. Wang J, Fu A. Till death, purchase of another house, or occurrence of other events do us part: Interests-oriented fake divorce cases in China. *Journal of Divorce & Remarriage*, 2019. 60(2): p. 152-170. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10502556.2018.1488116>